

Юрій Данилець

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВОСЛАВНИХ БРАТСТВ І ТОВАРИСТВ НА ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ ТА В СХІДНІЙ СЛОВАЧЧИНІ (1920–1930-ті рр.)

DOI: 10.58407/litopis.240111

© Ю. Данилець, 2024. СС BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0592-3907>

Православна Церква на Підкарпатській Русі та в Східній Словаччині в 1920–1930-ті рр. пережила процес інституційної розбудови. В суспільстві вирувала «релігійна війна» між греко-католиками та православними, а також відбувалося протистояння двох юрисдикцій: сербської та константинопольської. Усі ці фактори послаблювали та дезорганізовували православний рух. Важливим об'єднувачим фактором виступили братства та товариства, котрі ставили собі за мету нести просвітницьку складову в селянські маси. **Мета статті** – з'ясувати передумови, зміст та наслідки діяльності православних братств і товариств у визначених хронологічних рамках та географічних межах. **Методологічну** основу дослідження становлять принципи історизму та об'єктивності. Автор реалізував їх, застосувавши **методи** аналізу та синтезу, логічний, історико-порівняльний, ретроспективний. **Наукова новизна**. Вперше проаналізовано утворення та діяльність православних братств і товариств, які діяли на території Підкарпатській Русі та в Східній Словаччині. **Висновки**. У 1920–1930-х рр. на Підкарпатській Русі та в Східній Словаччині виникло декілька православних товариств і братств. Відчутну роль у їхній діяльності відігравали священники та мияри – білоемігранти, котрі опинилися в межах ЧСР та активно влилися в життя православної Церкви. Братства ставили собі за мету просвітницьку та виховну діяльність, працюючи тісно з православними парафіями. Більшість товариств і братств так і не змогли розгорнути активну діяльність. Головними причинами цього явища було недостатнє фінансування організації, які сподівалися лише на членські внески та пожертви благодійників. Однак на цей період православне населення було бідним. Селяни у першу чергу займалися зведенням культових споруд, церковних домів, опікою над духовенством тощо. Вони не мали вільних коштів та підтримку братств. Священники також перебували в скрутному матеріальному становищі. До того ж варто наголосити, що більшість братств стояли на русофільських позиціях, ідеалізували минуле Російської імперії, пропагували монархічні настрої серед населення та заперечували його український характер.

Ключові слова: Підкарпатська Русь, Східна Словаччина, православна Церква, братства, товариства, 1920–1930-ті рр.

Православний рух у східних комітатах Австро-Угорщини, які зараз складають Закарпатську область України та Пряшівський край Словаччини, зародився на поч. ХХ ст., спонукою стала низка причин: соціально-економічні, політичні, національні, релігійні. Угорська адміністрація бачила в цьому явищі прояв панславізму та жорстко переслідувала православних. Проти активних учасників руху було організовано низку судових процесів, найбільш відомий із них відбувся протягом 1913–1914 рр. в м. Мараморш-Сигот (нині Sighetu Marmației в Румунії). Репресії мали зворотний ефект і вже після включення цих земель до складу Чехословаччини (далі – ЧСР) в 1919 р. до православ'я долучилося десятки тисяч селян. Перший чехословацький перепис 1921 р. зафіксував 60986 православних (11% населення) на Підкарпатській Русі (офіційна назва Закарпаття у складі ЧСР)¹. У Східній Словаччині православних налічувалося всього 2206 чол. (0,2% населення Словаччини)². Фактично ці два регіони були населені переважно українцями та складали єдине культурне ціле. У науковій літературі цю територію інколи називають історичним Закарпаттям³.

У юрисдикційному плані православні парафії складали дві групи. У 1921 р. було засновано Карпаторуську Автономну Православну Церкву в складі Сербської Православної

¹ Statistický lexikon obcí v Republice československé. Uřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. IV. Podkarpatská Rus. Praha: Státní úřad statistický, 1928. S. 45.

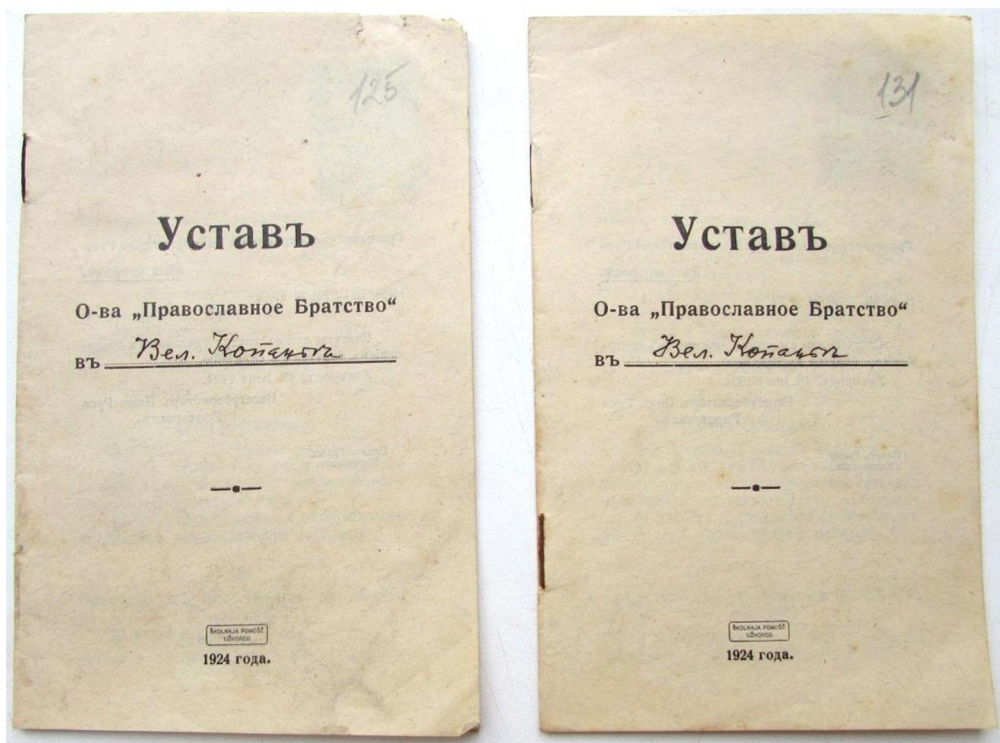
² Kovačič J. Pravoslávna cirkev na Slovensku za prvej Československej republiky: dizertačná práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2019. S. 43.

³ Тиводар М. Історичні назви Закарпатського краю. Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку. Київ, 2013. С. 137–156.

Церкви (далі – СПЦ)⁴. У 1923 р. Вселенський патріархат заснував у ЧСР Празьку архієпископію, надавши їй томос про автономію⁵. Зрештою празький уряд визнав на території країни сербську юрисдикцію, що надало її прихильникам державну підтримку, але не пододало церковне розділення. Протягом 1921–1931 рр. Синод СПЦ керував громадами на Підкарпатській Русі та в Східній Словаччині за допомогою делегатів, котрі періодично приїздили в єпархію⁶. Наприкінці 1931 р. було засновано Мукачівсько-Пряшівську єпархію з постійною резиденцією⁷.

На території історичного Закарпаття створення братств і товариств мало певну традицію. Ще в 1864 р. в м. Ужгород було засновано культурно-освітнє товариство св. Василя Великого. Воно мало москвофільський напрямок і виступало проти політики мадяризації та латинізації, яку активно впроваджував Будапешт⁸. Так чи інакше, відроджене на поч. ХХ ст. православ'я продовжило вже наявну традицію.

Православне духовенство та миряни на Підкарпатській Русі та в Східній Словаччині почали засновувати братства на поч. 1920-х рр. У зв'язку з відсутністю зареєстрованого статуту православної єпархії та неможливістю оформлення земельної власності, в 1924 р. у населених пунктах розпочався процес масового створення православних братств. Духовною консисторією в м. Хуст було розроблено типовий статут братства, що складався з 8 пунктів (місцеперебування братства, мета та засоби для її досягнення тощо)⁹. Бланк статуту було розтиражовано в друкарні «Школьная помощь» в м. Ужгород і розіслано на парафії. Члени православної громади вписували назву свого населеного пункту на першій та другій сторінках, проводили установчі збори та додавали на останню сторінку підписи засновників братства (Іл. 1–2). Потім відповідний пакет документів надсилали до окружного уряду та реєстрували в Цивільному управлінні Підкарпатської Русі в м. Ужгород. Слід визнати, що ці братства утворювалися формально й не виконували всі ті функції, які прописувалися в статуті.

Іл. 1. Титульний аркуш типового статуту братства, 1924 р.

⁴ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у пер. пол. ХХ ст. Ужгород, 2009. С. 83–100.

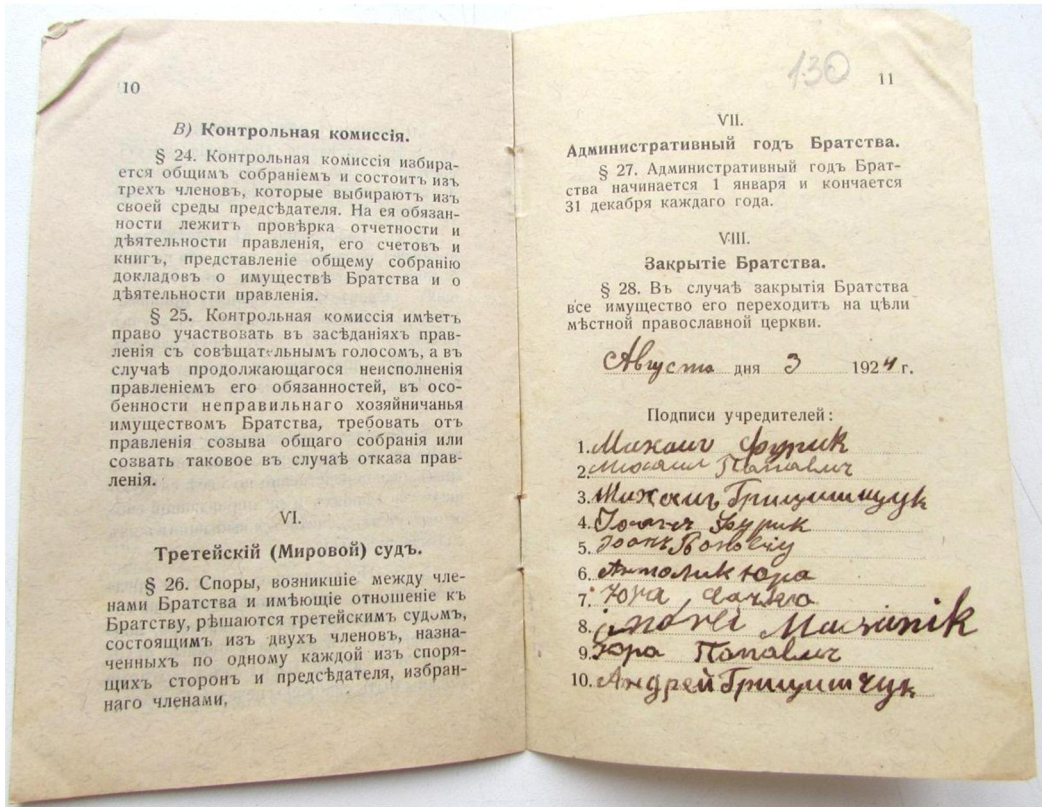
⁵ Tomos saŕhradského patriarchy Meletia. *Dokumenty archiepiskopa Sawatije*. URL: https://orthodox.or.cz/tomos/tomos-kon1.htm?fbclid=IwAR2lllXOyGCsYZ0Izm1i78faEt45N8bxppW-IRnGMjzgi1d0e8eSiC_E3hQ#k3

⁶ Досифей (Васич) (1921–1926 рр.), Іриней (Чирич) (1927 р.), Серафим (Йованович) (1928–1930 рр.), Йосиф (Цвійович) (1930–1931 рр.).

⁷ Дамаскін (Грданічка) (1931–1938 рр.), Володимир (Раїч) (1938–1945 рр.)

⁸ Світлик Н. Общество святого Василя Великого і книгорторгівля в Австро-Угорській імперії в кінці ХІХ ст. *Соціум. Документ. Комунікація. Серія: Історичні науки*. 2017. № 3. С. 33–47; Данилець Ю., Світлик Н. Общество св. Василя Великого. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ, 2022. Т. 24: О. С. 76.

⁹ Державний архів Закарпатської області. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 1978. Арк. 125–130.

Іл. 2. Останній аркуш типового статуту братства, 1924 р.

У квітні 1925 р. православним духовенством було засновано товариство на честь свв. Кирила та Мефодія. Його головною метою мало стати піклування про священницькі сім'ї на випадок хвороби або смерті годувальника. Планувалося надавати допомогу пастирям похилого віку. У разі смерті священника товариство брало на себе зобов'язання опікатися сиротами (забезпечення належного виховання та освіти). Стратегічним завданням організації ставилося заснування інтернату для дітей священників в одному із міст Підкарпатської Русі¹⁰. Фактично товариство так і не розпочало своєї активної діяльності, оскільки, як виявилось згодом, його створення було більше спробою об'єднати духовенство конфліктуючих юрисдикцій.

1 липня 1928 р. газета «Православная Карпатская Русь» надрукувала проект статуту товариства «Православный церковно-издательский фонд». Кошти фонду «1) призначалися виключно на церковно-культурні потреби Підкарпатської Русі та Східної Словаччини. А саме: а) для видання «Проповідницького Листка», який своєчасно доставлятиме матеріал для священників для проповідницької, пастирської та місіонерської діяльності; б) для видання брошур, статей та підручників для самоосвіти духовенства з предметів спеціально-богословських та історичних; в) для видання шкільних підручників та посібників із Закону Божого. 2) Церковний видавничий фонд складається з паїв та добровільних пожертвувань. 3) Пай визначається 100 крон чехословацьких (далі – КС). Кожен член може вносити більше одного паю. 4) Зберігається церковно-видавничий фонд у банку»¹¹. Контроль над збором коштів покладался на комітет, який спочатку обирався членами-засновниками, а надалі загальними зборами та затверджувався єпископом.

Перші пожертви до церковно-видавничого фонду надійшли від єпископа Серафима (Йовановича), архимандритів: Олексія (Кабалюка), Матвія (Вакарова), Віталія (Максименка), ігумена Амфілохія (Кемінь), священника Михайла Розмана¹². За повідомленнями в пресі, вже у вересні 1928 р. у розпорядженні церковно-видавничого фонду містилося 2824 КС.

¹⁰ Общество православного духовенства имени св. Кирилла и Мефодия в Карпатской Руси. *Церковная правда*. 1925. Травень. С. 52.

¹¹ Православный церковно-издательский фонд (проект). *Православная Карпатская Русь*. 1928. 1 липня. С. 1.

¹² Первые пай в Православный церковно-издательский фонд. *Православная Карпатская Русь*. 1928. 1 липня. С. 1.

Члени фонду поділялися на: 1) почесних, які вносили 500 Кч, 2) дійсних, які вносили 200 Кч (особи, що вступили у перший рік заснування товариства, іменувалися також членами-засновниками), 3) звичайних членів, які вносили менші пожертвування. Передбачалося встановити відрахування із церковних парафій і монастирів від продажу свічок та інших церковних предметів¹³. Товариство брало на себе зобов'язання два рази на рік організувати святкові літургії: на одній зі служб молитися за упокій колишніх членів організації та їхніх родичів, а на іншій – за здоров'я та добробут чинних членів братства з сім'ями. Такі літургії передбачалося проводити регулярно, допоки лише буде існувати єпархія. Щоб підтримати товариство, єпископ Серафим видав окреме розпорядження, в якому закликав духовенство та церковні комітети організувати добровільний «тарілочний збір» у храмах, а також іншими способами активно підтримувати організацію. Архієрей наголошував, що після розробки та затвердження статуту товариства, було б доцільно створити його відділи на парафіях¹⁴.

У жовтневих номерах за 1928 р. газета «Православная Карпатская Русь» надрукувала статут товариства «Православне релігійно-просвітницьке братство на Підкарпатській Русі та в Словаччині», центральний офіс якого розташовувався при Єпархіальному управлінні в м. Хуст. Головною метою братства декларувалося зміцнення православної віри та розширення освіти серед православних Підкарпатської Русі та Словаччини. Для реалізації програми братства використовувався вже створений «Церковно-видавничий фонд», а на відсотки від банківського вкладу планувалося видавати газету чи журнал. Водночас основний капітал витрачати заборонялося. Другим пунктом програми вказувалося друкування навчальних книжок для учнів, із можливістю безкоштовного поширення примірників серед бідноти¹⁵. Наступні пункти статуту стосувалися друкування та розповсюдження книжок, брошур і листків релігійно-морального змісту; допомоги бідним учням у продовженні навчання в університетах ЧСР та закордоном.

І нарешті, найбільший резонанс набуло заснування 12 липня 1929 р. в м. Ужгород та 28 липня 1929 р. в с. Ладомірово на Пряшівщині «Братства св. Володимира для охорони руської культури та відновлення Православ'я на Карпатах»¹⁶. У «Статуті» вказувалося, що резиденція братства розташовується в м. Ужгород, а головною метою організації є «об'єднання всіх руських людей, що люблять руський народ і руську культуру для того, щоб спільними силами працювали для підняття руської освіти та відновлення православ'я між південнокарпатським руським народом»¹⁷. Тобто, емігранти із колишньої царської Росії та місцеві русофіли намагалися прищеплювати місцевим українцям свою культуру за допомогою Церкви. Вони стояли на помилковій позиції, вважаючи закарпатців частиною російського народу.

Поставленої мети братство планувало досягти: «а) роботою в головному (центральному) офісі братства: 1) організацією наукових занять, спрямованих на вивчення життя і творчості південноруського народу та його краю в минулому і теперішньому, вивченням та організацією художньої діяльності нашого народу; 2) заняттями в галузі православно-християнського богослов'я та питань східної церковної культури, вивчення релігійного стану руського народу на Карпатах; 3) популяризацією цієї народної роботи; 4) облаштуванням загальнодоступної наукової та церковної (богословської) бібліотеки; 5) організацією населення та використанням усіх відповідних засобів для того, щоб підняти загальний рівень освіти руського народу в Карпатах, особливо шляхом загального керівництва просвітньою роботою, яка відбуватиметься на місцях, у крайових відділеннях братства. Сюди належить випуск різноманітних видань, влаштування курсів для підготовки керівників роботою на місцях; 6) відкриттям братського середнього навчального закладу (гімназії) з російською мовою навчання, правами державних середніх шкіл та братського пастирського богословського училища для дітей православного руського народу на Карпатах; 7) моральною та матеріальною підтримкою церковних діячів, руських вчених та художників, які працюють на користь створення у нас науки та мистецтва; 8) моральною та матеріальною підтримкою південнокарпатських руських; 9) керівництвом фундаціями та іншим майном, які будуть надходити до відання братства для підтримки поставлених ним завдань. Б) Діяльністю у місцевих відділеннях: 1) влаштуванням загальнодоступних (народних) бібліотек та читалень; 2) влаштуванням загальноосвітніх читань та гуртків; 3) поширенням знань про досягнення науки та мистецтва; 4) поширенням знань про православно-

¹³ Православний церковно-издательский фонд. *Православная Карпатская Русь*. 1928. 1 вересня. С. 3.

¹⁴ Єпархіальна Распоряжения. *Православная Карпатская Русь*. 1928. 1 жовтня. С. 3.

¹⁵ Уставъ братства исповѣдывающих православное вѣроисповѣданіе в Подкарпатской Руси и на Словакіи. *Православная Карпатская Русь*. 1928. 1 жовтня. С. 3.

¹⁶ Открытіе Свято-Владимірскаго Братства. *Православная Карпатская Русь*. 1929. 1 серпня. С. 1.

¹⁷ Там само.

християнську літературу та східну церковну культуру ...; б) підтримкою та пропагуванням діяльності головного відділення Братства»¹⁸.

У друкарні в с. Ладомірово було видано невелику книжечку під назвою «Братство св. Володимира», в якій більш широко розкривалися головні завдання організації та методи їх реалізації. У пресі було надруковано оголошення з роз'ясненням, як стати членом братства. Насамперед кандидат мав написати заяву, яку він надсилав разом із чеком до правління братства. Встановлювалася плата: для звичайних членів братства вступний внесок складав 10 К₴ та 12 К₴ – річний внесок. Члени-засновники – вступний 200 К₴ та 12 К₴ за рік, та члени-засновники без необхідності сплати щорічних внесків – 1000 К₴. Допускався вступ до братства осіб не православного віросповідання. Для них вступні внески складали також 10 К₴, але щорічні вдвічі більше – 24 К₴. Для членів братства запроваджувалися пільги на друковані видання та знижка на річну підписку газети «Православная Карпатская Русь»¹⁹.

28 листопада 1929 р. у м. Хуст відбувся з'їзд православних громад Підкарпатської Русі та Східної Словаччини. Після офіційної частини зборів єпископ Серафим (Йованович) запросив до слова голову Пряшівського відділення «Братства св. Володимира» – ієромонаха Серафима (Іванова). Останній розповів про головні завдання братства, зокрема, чимало уваги приділив організації курсів в окремих населених пунктах. Цього ж дня єпископ Серафим проголосив себе почесним членом братства і вніс до каси 1000 К₴. Записалися як члени-засновники та внесли по 200 К₴ архимандрити: Олексій (Кабалюк), Амфілохій (Кеміль) та Боголіп (Церковник)²⁰. Також членами-засновниками стали губернатор Підкарпатської Русі Антоній Бескид, директор Підкарпатського банку Михайло Риган, ієромонах Михайло з польської Лемківщини, д-р Євген Подгаєцький та єпископ Горазд (Павлик) із Праги, ігумен Варнава (Лучко) та священник Сила Третьяк із США, священник Андрій Лагола із Югославії, інженер Михайло Спасовський із Тегерана, Василь Грязнов із Мукдена, місцеві ієромонахи: Арсеній (Зейкан) та Пантелеймон (Кундря). Братство розпочало відкривати свої відділення на Підкарпатській Русі й закордоном, наприклад у США та Югославії²¹.

1 листопада 1929 р. газета «Православная Карпатская Русь» надрукувала оголошення про ініціативу членів «Братства св. Володимира» організувати безплатні церковно-просвітницькі курси, головною метою яких мала стати просвіта населення. Планувалося проводити курси в окремих населених пунктах терміном від 3 до 6 днів, залежно від місцевих умов. Програма курсів складалася з таких позицій: «1) викриття помилок греко-католиків і сектантів (суботників, баптистів тощо) та доказ істинності св. Православ'я; 2) найважливіші події з історії Православної Церкви, історії боротьби за Православ'я у Карпатах; 3) сучасне становище Православ'я у всьому світі та у нас у Карпатах; 4) найважливіші події з історії руського народу взагалі й у нас у Карпатах зокрема; 5) практичні завдання Свято-Володимирського братства; 6) обговорення церковно-релігійних потреб місцевого характеру»²². Планувалося, що до читання лекцій залучатимуть 2–3 братчиків-місіонерів, які працюватимуть за сприяння місцевих діячів. Усі витрати на проведення лекцій братство брало на себе. Церковним комітетам лише доручалося подбати про приміщення для занять та ночівлю для лекторів. Газета пропонувала писати з приводу організації курсів до духовної місії в с. Ладомірово на Пряшівщині. Цей факт засвідчує, що керівний центр братства зосередився в руках ієромонаха Серафима (Іванова)²³. Принагідно зауважимо, що о. Серафим прийняв чернечий постриг у Пантелеймонівському монастирі на Афоні в серпні 1926 р.²⁴

17–19 серпня 1930 р. у с. Іза було проведено перший з'їзд членів братства. Про його організацію заздалегідь писалося в пресі, навіть було видано спеціальне розпорядження по єпархії із закликом «пропонувати парафіянам чи церковній раді обрати своїх представників на цей з'їзд»²⁵. 17 серпня 1930 р. роботу з'їзду відкрив тимчасовий керівник братства ієромонах Серафим, який запропонував обрати голову та секретаря зборів. Почесним головою було обрано архимандрита Олексія (Кабалюка), який заміщав єпископа, голо-

¹⁸ Уставь братства св. Владимира. *Православная Карпатская Русь*. 1928. 15 липня. С. 4.

¹⁹ Какъ стать членомъ Братства. *Православная Карпатская Русь*. 1929. 1 серпня. С. 4.

²⁰ Выступление Св. Владимирскаго Братства въ Густѣ на съѣздѣ делегатовъ отъ православныхъ общинъ 28–15 ноября 1929 г. *Православная Карпатская Русь*. 1929. 15 грудня. С. 1, 4.

²¹ Там само.

²² Свято-Владимирское Братство организуетъ курсы ревнителѣй. *Православная Карпатская Русь*. 1929. 1 листопада. С. 1.

²³ Серафим (Іванов) (1897–1987 рр.), архієрей РПЦЗ, архієпископ Чиказький і Детройтський.

²⁴ К юбилею Преподобнаго Серафима Архiepископа Чикагско-Детройтскаго и Средне-Американскаго. *Православная Русь*. 1986. № 14 (1323). С. 3–4.

²⁵ Распоряженіе по Епархіи за № 33. *Православная Карпатская Русь*. 1930. 15 липня. С. 4.

вою – д-ра Володимира Гомічкова, секретарями – професорів Георгія Геровського та Івана Гарднера²⁶.

Робота з'їзду проходила по заздалегідь розробленому плану. Спочатку було виголошено кілька лекцій, потім відкритим голосуванням проводилися вибори постійного керівництва братства. Головою братства було обрано архимандрита Віталія (Максименка), членами правління: архимандрита Олексія (Кабалюка), д-ра В. Гомічкова, М. Ригана, К. Прокопа (депутат парламенту), Г. Геровського, ієромонаха Серафима (Іванова), В. Величка (староста м. Хуст), священника М. Розмана, В. Гайду, О. Сівака та ще кількох осіб, імена яких газета не повідомила. Головою контрольної комісії було обрано сенатора Іларіона Цуркановича. Після виборів на загальне обговорення було винесено питання необхідності ширшого залучення нових членів та розробки проекту доповідної записки про необхідність заснування на Підкарпатській Русі духовної семінарії²⁷. Наступного дня, 18 серпня 1930 р., відбулося перше засідання центрального правління братства св. Володимира, на якому головував архимандрит Олексій (Кабалюк). Присутні обрали помічників голови правління (архимандрит Олексій (Київський), В. Гомічков, М. Риган), секретаря (Г. Геровський) та скарбника (О. Сівак). За підрахунками преси, на перших зборах братства в с. Іза було присутньо декілька сотень делегатів²⁸.

Наступне засідання правління братства відбулося в м. Ужгород 25 грудня 1930 р. На засіданні порушили питання ознайомлення населення з метою та завданнями братства. Присутні ухвалили рішення від 1 січня 1931 р. зменшити наповнину вступний внесок (з 10 до 5 Кб), а також розпочати видання «дешевих та корисних книг дня народу». Президія ухвалила постанову відкрити в м. Ужгород канцелярію братства, яка розмістилася на вул. Підградська 10. Цікава інформація про намір братства розробити ескіз значка, виготовлення якого доручалося одній празькій фірмі. За повідомленням газети «Православная Карпатская Русь», значок «буде круглий, із зображенням Св. князя Володимира у кольорах»²⁹.

Від 1932 р. у газеті «Православная Карпатская Русь» було створено окрему рубрику під назвою «Сторінка Св. Володимирського Братства». Раніше в ній з'являлися поодинокі повідомлення про діяльність братства під назвою «Відділ Братства св. Володимира». У цій рубриці друкувалася інформація про діяльність відділень братства у різних селах Підкарпатської Русі та Пряшівщини, заклики про вступ до організації, вітання тощо.

15 травня 1932 р. правління Володимирського братства надрукувало звіт, який містив інформацію про діяльність організації за три роки. Вказувалося, що попри заснування братства влітку 1929 р., воно не могло розгорнути свою діяльність через затримку із затвердженням статуту. Отже, реальну роботу організація розпочала тільки після ізяньського з'їзду в серпні 1930 р. За два роки кількість братчиків збільшилася до 300 осіб, відкрилися кілька відділень по селах та закордоном. За словами правління братства – «грошових надходжень було, на жаль, дуже мало...», що відбивалося на ефективності роботи. Аналіз невеликого звіту говорить про те, що керівництву братства не вдалося розгорнути широку роботу. Головною причиною цього явища, як вказувалося вище, була катастрофічна нестача фінансування. Як вихід із ситуації пропонувалося налагодити контакти з емігрантськими організаціями в США, які б змогли взяти патронат над окремими відділеннями братства. У статті гадуються обрання постійного єпископа на Мукачівсько-Пряшівську кафедру. На його підтримку братчики поклали велику надію³⁰.

Попри досить хороший старт, наступні роки братство не показувало активної діяльності. Очевидно, це було пов'язано із хіротонією архимандрита Віталія (Максименка) в 1934 р. в єпископи та його від'їзд до США. На посаді настоятеля монастиря св. Іова Почаївського його замінив ігумен Серафим (Іванов), зведений митрополитом Антонієм (Храповицьким) у сан архимандрита. Владика Віталій прагнув залишити духовну місію в с. Ладомірово у своєму прямому підпорядкуванні, створивши метох Північноамериканської єпархії РПЦЗ³¹. Єпископ Дамаскін вважав ці дії втручанням на канонічну територію СПЦ, що викликало конфлікт з архимандритом Серафимом як із главою місії, друкарні та братства св. Володимира.

²⁶ Въринъ С. Первый Организационный Съезд Свято-Владимирского Братства въ с. Изъ. *Православная Карпатская Русь*. 1930. 15 вересня. С. 4–5.

²⁷ Там само.

²⁸ Правленіє Св.-Владимирского Братства. Свято-Владимирское Братство. *Православная Карпатская Русь*. 1932. 15 травня. С. 7.

²⁹ Отдѣль Братства св. Владимира. *Православная Карпатская Русь*. 1931. 1 лютого. С. 1, 4.

³⁰ Правленіє Св.-Владимирского Братства... С. 7.

³¹ Бурега В. Чернеча спільнота святого Іова Почаївського в Ладомірово та її вплив на церковне життя російської еміграції у ХХ ст. *Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру ім. архимандрита Василія (Проніна)*. 2015. № 4. Ужгород: Всеукраїнське вид-во «Карпати». С. 128.

У пресі нам вдалося віднайти ще дві згадки про спроби створити нові братства та товариства на Підкарпатській Русі та в Східній Словаччині. Зокрема, 15 листопада 1932 р. «Православная Карпатская Русь» повідомила про заснування 16 жовтня того ж року в м. Хуст «Товариства для підняття та поширення православної руської культури». Товариство ставило собі за мету відкриття курсів для підготовки до іспитів на рівні вчительської семінарії. «Курси працюватимуть за планом та програмою вчительської семінарії, тож після 4-х років роботи учні будуть підготовлені до вчительської матури». Планувалося запрошувати на курси досвідчених викладачів, професорів із місцевих навчальних закладів. Редакція повідомляла, що вже виявило бажання записатися на курси 40 осіб, які готові платити 100 Кс на місяць за навчання та мали необхідну кваліфікацію для вступу до семінарії³². Слід зазначити, що курси справді були створені, а їхні випускники отримали дипломи на рівні гімназій.

23 березня 1935 р. газета «Православная Русь»³³ надрукувала основні положення статуту «Хрестового братства Покрови Пресвятої Богородиці». Керівництво братством брала на себе братія обителі св. Іова Почаївського в с. Ладомирово. Аналіз мети братства говорить виключно про його російську спрямованість. Засновники братства закликали молитися за єдність РПЦЗ, воцерковлення життя російських біженців та ін.³⁴ Інформацію про активну діяльність цієї організації не виявлено.

Отже, у міжвоєнний період на Підкарпатській Русі та в Східній Словаччині було створено низку православних товариств і братств. Значну роль у їхній діяльності відігравали священники та миряни – білоемігранти, котрі опинилися в межах ЧСР та активно влилися в життя православної Церкви. Братства переважно ставили собі за мету просвітницьку та виховну діяльність, переплітаючи свої завдання із діяльністю парафій. Більшість товариств і братств активну діяльність розгорнути так і не змогли. Головною причиною цього було недостатнє фінансування організацій, які сподівалися лише на членські внески та пожертви благодійників. У цей період православне населення було бідним. Селяни найперше займалися зведенням культових споруд, церковних домів, опікою над духовенством тощо. Вони не мали вільних коштів на підтримку братств. Священники також перебували в скрутному матеріальному становищі. Крім того, до 1931 р. церковні громадські організації не могли спиратися на архієреїв, котрі лише періодично навідувалися у свої єпархії. З утворенням Мукачівсько-Присяшівської єпархії ситуація стабілізувалася, однак напружені стосунки між єпископом Дамаскіним і очільником духовної місії в с. Ладомирово поклали край активній діяльності однієї із найбільших організацій – «Братства св. Володимира». Також варто наголосити, що більшість братств стояли на русофільських позиціях, ідеалізували минуле царської Росії, пропагували монархічні настрої серед населення та заперечували його український характер.

References

Bureha, V. (2015). Chemecha spilnota sviatoho Iova Pochaiivskoho v Ladomyrovo ta yii vplyv na tserkovne zhyttia rosiiskoi emigrantsii u XX st. [The monastic community of St. Iov of Pochaiivskiy in Ladomyrovo and its influence on the Church life of the Russian emigration in the 20th c.]. *Naukovi zapysky Bohoslovsko-istorychnoho naukovo-doslidnoho tsentru imeni arkhimandryta Vasyliia (Pronina) – Scientific notes of Archimandrite Vasily (Pronin) Theological-historical research center*, 4, P. 119–135. Uzhhorod, Ukraine.

Danylets, I. (2009). Pravoslavna tserkva na Zakarpatti u per. pol. XX st. [Orthodox Church in Zakarpattia in the first half of the 20th c.]. Uzhhorod, Ukraine.

Danylets, I., Svitlyk, N. (2022). Obshchestvo sv. Vasyliia Velykoho [St. Basil the Great society]. Kyiv, Ukraine.

Svitlyk, N. (2017). Obshchestvo sviatoho Vasyliia Velykoho i knyhotorhivlia v Avstro-Uhorskii imperii v kintsі XIX st. [The society of St. Basil the Great and the book trade in the Austro-Hungarian empire in 19th c.]. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia. Serii: Istorychni nauky – Society. Document. Communication. Series: Historical sciences*, 3, P. 33–47.

Tyvodar, M. (2013). Istorychni nazvy Zakarpatskoho kraiu [Historical names of Zakarpattia region]. Kyiv, Ukraine.

³² Общество для поднятия Православной Русской Культуры. *Православная Карпатская Русь*. 1932. 15 листопада. С. 3.

³³ Із 7 січня 1935 р. газета «Православная Карпатская Русь» виходить під назвою «Православная Русь».

³⁴ Крестовое Братство Покрова Пресвятыя Богородицы. *Православная Русь*. 1935. 10 березня (стар. ст.). С. 3–4.

CREATION AND ACTIVITY OF ORTHODOX BROTHERHOODS AND SOCIETIES IN PIDKARPATSKA RUS AND EASTERN SLOVAKIA (1920s–1930s)

In the 1920s and 1930s, the Orthodox Church in Pidkarpatska Rus and Eastern Slovakia went through the process of institutional development. The society experienced a «religious war» between Greek Catholics and Orthodox Christians, as well as a confrontation between two jurisdictions: Serbian and Constantinople. All these factors weakened and disorganized the Orthodox movement. An important consolidating factor was brotherhoods and associations that set themselves the goal of bringing the educational component to peasant masses. **The purpose of the article** is to find out prerequisites, content and consequences of activities of Orthodox brotherhoods and societies in the specified chronological framework and geographical boundaries. The methodological basis of the research is the principles of historicism and objectivity. The author implemented them by applying methods of analysis and synthesis, logical, historical-comparative, retrospective. **Scientific novelty.** For the first time, the formation and activity of Orthodox brotherhoods and societies that operated on the territory of Pidkarpatska Rus and in Eastern Slovakia was analyzed. **Conclusions.** In 1920–1930, a number of Orthodox societies and brotherhoods emerged in Pidkarpatska Rus and Eastern Slovakia. A significant role in their activities was played by white emigrant priests and laymen who found themselves within the borders of the Czechoslovak Socialist Republic and actively joined the life of the Orthodox Church. The brotherhoods set themselves the goal of teaching and educational activities, working closely with Orthodox parishes. Most societies and fraternities were never able to develop their activities. Main reasons for this phenomenon were insufficient funding of organizations that relied only on membership fees and donations from benefactors. However, during this period, the Orthodox population was poor. Peasants primarily tried to build religious buildings, church houses, care for the clergy, etc. They did not have free funds and the support of brotherhoods. The clergy was also in a bad position. It should be emphasized separately that the majority of brotherhoods took Russophile positions, idealized the past of the Russian empire, promoted monarchical sentiments among the population and denied its Ukrainian character.

Key words: Pidkarpatska Rus, Eastern Slovakia, Orthodox Church, brotherhoods, societies, 1920s–1930s.

Данилець Юрій Васильович – кандидат історичних наук, доцент ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (пл. Народна 3, м. Ужгород, 88000, Україна).

Danylets Iurii – candidate of historical studies, docent of State higher educational establishment «Uzhhorod national university» (3 Narodna Square, Uzhhorod, 88000, Ukraine).

E-mail: jurij.danilec@uzhnu.edu.ua

Дата подання: 5 листопада 2023 р.

Дата затвердження до друку: 3 січня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Данилець, Ю. Створення та діяльність православних братств і товариств на Підкарпатській Русі та в Східній Словаччині (1920–1930-ті рр.). *Сіверянський літопис*. 2024. № 1. С. 96–103. DOI: 10.58407/litopis.240111.

Цитування за стандартом APA

Danylets, I. (2024). Stvorennia ta diialnist pravoslavnykh bratstv i tovarystv na Pidkarpatskii Rusi ta v Skhidnii Slovachchyni (1920–1930-ti rr.) [Creation and activity of Orthodox brotherhoods and societies in Pidkarpatska Rus and Eastern Slovakia (1920s–1930s)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, P. 96–103. DOI: 10.58407/litopis.240111.

